

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що для майбутніх учителів початкової школи риторика має важливе навчально-виховне значення у процесі формування професійної особистості. Водночас встановлено, що риторика майбутнього вчителя початкової школи – це, перш за все, мистецтво спілкування вчителя з учнями, з колегами, з батьками та знання про правила створення текстів різних жанрів у педагогічній сфері. Цей розділ включає те коло риторичних знань, від якого залежить успіх мовного впливу вчителя. Таким чином, на заняттях з риторики студент має отримувати не просто набір філологічних знань, а відчувати потребу в цих знаннях та можливість їх реального застосування. Саме педагогічна риторика задовольняє цю нагальну потребу, оскільки дає конкретні рекомендації у сфері володіння словом. Виявлено, що важливим джерелом збагачення змісту навчання та виховання у сучасних педагогічних закладах вищої освіти є вивчення педагогічного досвіду братських шкіл, колегіумів, освітній процес Острозької академії, Києво-Могилянської академії. У ході дослідження з'ясовано, що вагоме місце у змісті сучасної освіти мають посідали уроки риторики, які сприяли б формуванню національної свідомості студентів. Навчання риториці може стати засобом духовного піднесення українського народу. Особистість майбутнього вчителя початкової школи як індивідуальне втілення його тілесно та духовної єдності стає лише тоді, коли формується моральний світогляд студента. З'ясовано, що у процесі вивчення риторики майбутні вчителі початкової школи мають навчитися правильно редагувати тексти та публічні виступи, складати промови, декламувати вірші. Водночас знання з риторики допоможуть їм вести різноманітні дискусії. Загалом вивчення риторики майбутніми вчителями початкової школи спрямоване на те, щоб навчити своїх майбутніх учнів усім тонкощам ораторського мистецтва з метою ведення диспутів і дискусій. Для цього майбутнім вчителям необхідно досконало оволодіти мову, літературу, історію, щоб уміти відстоювати свої переконання, демонструючи слабкі сторони опонентів.

Ключові слова: навчання, виховання, риторика, комунікація, зміст навчання, молодші школярі.

The conducted research gives grounds to assert that for future primary school teachers rhetoric has an important educational value in the process of forming a professional personality. At the same time, it was established that the rhetoric of a future primary school teacher is, first of all, the art of communication between teachers and students, colleagues, parents and knowledge of the rules of creating texts of various genres in the pedagogical field. This section includes the range of rhetorical knowledge on which the success of a teacher's language influence depends. Thus, in rhetoric classes the student should receive not just a set of philological knowledge, but feel the need for this knowledge and the possibility of their actual application. It is pedagogical rhetoric that satisfies this urgent need, as it gives specific recommendations in the field of word mastery. It was found that an important source of enrichment of the content of education and upbringing in modern pedagogical institutions of higher education is the study of pedagogical experience of fraternal schools, colleges, the educational process of Ostroh Academy, Kyiv-Mohyla Academy. The study found that rhetoric lessons, which would contribute to the formation of students' national consciousness, have an important place in the content of modern education. Teaching rhetoric can be a means of spiritual upliftment of the Ukrainian people. The personality of the future primary school teacher as an individual embodiment of his physical and spiritual unity becomes only when the moral worldview of the student is formed. It was found that in the process of studying rhetoric, future primary school teachers must learn to properly edit texts and public speeches, compose speeches, recite poems. At the same time, knowledge of rhetoric will help them have a variety of discussions. In general, the study of rhetoric by future primary school teachers is aimed at teaching their future students all the intricacies of public speaking in order to conduct debates and discussions. To do this, future teachers need to master the language, literature, history, to be able to defend their beliefs, demonstrating the weaknesses of opponents.

Key words: teaching, education, rhetoric, communication, content of education, junior school children.

УДК 373.3

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.7>

Луців С.І.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри філологічних
дисциплін та методики їх викладання
у початковій школі
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Важливим джерелом збагачення змісту навчання та виховання у сучасних педагогічних закладах вищої освіти є вивчення педагогічного досвіду братських шкіл, колегіумів, освітній процес Острозької академії, Києво-Могилянської академії. Особливої значущості в освітньому процесі тогочасних навчальних закладів надавалось риториці, яка була та є вагомим елементом автентичної української педагогіки. Риторика мала вплив на такі сфери життя українців як освіта, релігія, культура, мистецтво.

Очевидно, і для майбутніх учителів початкової школи риторика має важливе навчально-виховне значення у процесі формування професійної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед поціновувачів риторики були відомі релігійні діячі, педагоги, письменники-просвітники. Можемо виокремити такі з них як Л. Горка, М. Довгалевський, М. Козачинський, Г. Кониський, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Д. Ростовський.

Володіючи потужною дидактичною функцією, риторика мала також визнаний виховний

потенціал. Так панегірик Івана Калимона, присвячений відвідуванню Петром Могилою курсу риторики у Київському колегіумі «Sol post occasum oriens...», що означає «Сонце, яке після заходу народжується» [1, с. 228].

Цікавим для нашого дослідження є посібник з риторики, за яким навчалися учні Києво-Могилянської академії. Це курс лекцій Йосифа Кононовича-Горбацького «Могилянський оратор», опублікований у 1636 р. [3, с. 68].

У цій роботі знаходимо твердження автора про те, що риторика має служити народу, а краса мови сприятиме кращому розумінню почутого, надає їй емоційності.

В історії українського шкільництва викладання риторики й поетики являло собою своєрідний комплекс, у якому «формувалося якесь єдине уявлення про техніку, особливості та суспільне призначення словесної творчості загалом» [4, с. 85].

Найпопулярнішими українськими поетиками XVIII ст., складеними викладачами Києво-Могилянської академії, були «Мистецтво поетики» Ф. Прокоповича, «Сад поетичний» М. Довгалевського та «Правила поетичного мистецтва» Г. Кониського. У них висвітлювалися основоположні питання поетики, пропагувалася антична традиція нормативної поетики, не виключаючи орієнтацію на запити епохи [2, с. 7].

Цікавими для нас є дослідження Т. Вольфовської, Н. Голуба, В. Нищети, С. Трубачова, які звертали увагу на важливість формування комунікативних компетентностей учнів та студентів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкрити теоретичні основи формування риторичної компетентності в майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Вагоме місце у змісті сучасної освіти мають посідали уроки риторики, які сприяли б формуванню національної свідомості студентів. Навчання риториці може стати засобом духовного піднесення українського народу. У цьому контексті важливо зазначити, що особистість майбутнього вчителя початкової школи як індивідуальне втілення його тілесно-духовної єдності стає лише тоді, коли формується моральний світогляд студента.

Сучасна риторика вивчає всі види суспільної взаємодії. Недостатньо визначати риторику як науку лише про ораторське мистецтво, з якого вона починалася в античні часи. Традиційна українська риторика передбачала звернення до писемного мовлення, філософської та наукової літератури, а сучасна риторика вмщує також риторику розмовно-побутової мови та риторику засобів масової інформації.

Риторика – теорія і мистецтво мови, фундаментальна наука, що вивчає об'єктивні закони та правила мови. Оскільки мова – інструмент управління та організації соціальних та виробничих процесів,

риторика формує норму та стиль суспільного життя. Класична антична традиція розглядала риторику як «мистецтво знаходити способи переконання» (Аристотель), «мистецтво добре (гідно) говорити (ars bene et ornate dicendi – Квінтіліан).

Цікавим для нашого дослідження є поняття педагогічної риторики. Педагогічна риторика — це область людської культури, що включає мистецтво, науку і практику переконливої, ефективного мовлення, часом пафосної, модальної, громадянської в різних жанрах педагогічного спілкування. Важливо зазначити, що педагогічна риторика відрізняється від інших риторик (судової, політичної, ділової та ін.) тим, що розглядає міжособистісні мовні відносини між вчителем та учнем у сфері педагогічного спілкування.

Об'єктом педагогічної риторики є формування риторичної культури вчителя.

Можемо зазначити, що основною метою педагогічної риторики є формування комунікативно-розвиненої мовної особистості, формування у педагога усвідомлено і гнучко володіти мистецтвом пояснення, переконання, впливу, здатність до результативних виступів, для управління пізнавальною діяльністю учнів.

Вчитель має вміти пояснювати, переконувати, залучаючи, настроюючи аудиторію. Він має бути оратором, але оратором не трибунним, а оратором-наставником. Висока мовна культура, усвідомлене володіння вчителем мовою професії – це основа педагогічної риторики, що формує найвищий рівень мовної культури: мовленнєве мистецтво, мовленнєва майстерність вчителя. Кожному вчителю початкової школи необхідно володіти риторичним мистецтвом, яке полягає не тільки в тому, щоб правильно вживати слова, точно висловлювати думки, але ще й у тому, щоб передати ці вміння своїм учням.

Вважаємо, що процес формування риторичного мовлення вчителя початкової школи, має бути в центрі педагогічної риторики як наукової так і навчальної дисципліни, у змісті якої полягають базові питання загальної риторики та педагогічної.

Як уже стверджувалося, загальна риторика є універсальним явищем культури. На її основі йде становлення педагогічної риторики як навчального предмета. Теми, проблеми та питання педагогічної риторики необхідно розділяти на загальні, що вивчаються на будь-якому факультеті вищого навчального закладу, та такі, які безпосередньо звернені до майбутньої спеціальності.

У загальній педагогічній риториці розглядаються базові (загальні) риторичні закони, поняття, закони мови, що використовуються вчителем будь-якої спеціальності та правила їх застосування. Вчитель постійно перебуває у ситуації мовного вибору, і йому необхідно знати основні закономірності побудови промови.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Риторика» студенти повиненні оволодіти такими компетентностями як:

- здатність працювати в команді;
- здатність виявляти, ставити та вирішувати різноманітні проблеми;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність діяти соціально відповідально і свідомо;
- здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організовувати їхню пізнавальну діяльність;
- здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Риторика» є знання, отримані студентами під час вивчення таких дисциплін, як «Теоретичні основи мовної комунікації учнів початкової школи», «Сучасна українська мова», «Дитяча література», «Рецептивне та комунікативне вивчення української мови», «Формування читацької культури учнів початкової школи» та ін.

На заняттях з риторики майбутні вчителі мають навчитися здійснювати аналіз основного змісту навчання, закладеного у програмах і підручниках з української мови та читання для початкової школи; здійснювати аналіз і синтез раніше здобутих знань з метою використання їх під час опанування нового матеріалу; дотримуватися сучасних вимог щодо ефективного проведення уроків навчання грамоти, читання та української мови у початковій школі; проводити евристичні бесіди, створювати проблемні ситуації, проблемно-пізнавальні завдання з метою розвитку навчально-пізнавальної активності учнів.

Риторика майбутнього вчителя початкової школи – це, перш за все, мистецтво спілкування вчителя з учнями, з колегами, з батьками та знання про правила створення текстів різних жанрів у педагогічній сфері. Цей розділ включає те коло риторичних знань, від якого залежить успіх мовного впливу вчителя. Вважаємо, що на заняттях з риторики студент має отримувати не просто набір філологічних знань, а відчувати потребу

в цих знаннях та можливість їх реального застосування. Саме педагогічна риторика задовольняє цю нагальну потребу, оскільки дає конкретні рекомендації у сфері володіння словом.

У процесі вивчення риторики майбутні вчителі початкової школи мають навчитися правильно редагувати тексти та публічні виступи, складати промови, декламувати вірші. Водночас знання з риторики допоможуть їм вести різноманітні дискусії.

Загалом вивчення риторики майбутніми вчителями початкової школи спрямоване на те, щоб навчити своїх майбутніх учнів усім тонкощам ораторського мистецтва з метою ведення диспутів і дискусій. Для цього майбутнім вчителям необхідно досконало освоїти мову, літературу, історію, щоб уміти відстоювати свої переконання, демонструючи слабкі сторони опонентів.

Висновки і пропозиції. У сучасній освіті, риторика як форма навчання та виховання не втратила своєї актуальності. За її допомогою відбувається розкриття творчого потенціалу учнів та студентів. Це відбувається у невимушеній формі. Риторика допомагає та дозволяє кожній особі будувати соціальні відносини між учасниками. Доведено, що формування риторичних навиків, уміння виступати перед аудиторією, складання виступів та промов є важливими компонентами в організації та змісті освітнього процесу у вищих навчальних закладах та у школах різних типів та рівнів.

Дане дослідження не вичерпує усіх напрямів вивчення окресленої наукової проблеми. Вважаємо, що подальшої розробки потребує дослідження педагогічних умов використання риторики в освітньому процесі зарубіжних шкіл.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Завитневич В. З. О значенні западно-русской богословско-полемиической литературы конца XVI – начала XVII и мьсть занимаемомъ въ ней палинодіей Захаріи Копыстескаго. Христианское чтение. 1884. № 1–2. С. 225–238.
2. Золотухіна С. Т. Розвиток теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки (IX – XIX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01. Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Х., 1995. 406 с.
3. Иваньо И. Очерк развития эстетической мысли Украины. М. : Искусство, 1981. 423 с.
4. Луців С. Риторична майстерність майбутнього вчителя початкових класів через призму історико-педагогічного досвіду. Молодь і ринок. 2014. № 8. С. 84–88. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_8_20.